

Od objevu Koněpruských jeskyní uplynulo 75 let

Jaroslav Hromas

„Až při prohlídce lomu dne 14. září 1950 ředitel Pastora, vedoucí Frič, Duha a já, Karel Mareš jdeme nad lomem, když přijdu k místu, volá na mě lamač Frant. Štěpán, mistře, tu jsem právě po odstřelu přišel na díru ve stěně

lomu. Byla tam díra 10 m dlouhá, 4 m šíře a 3 m výšky. Z této jeskyně vede chodba 13 m dlouhá...“ uvedl ve vzpomínkách v roce 1997 mistr Houbova lomu na Zlatém koni u Koněprus Karel Mareš.

První velké objevy

Do zmíněné „díry“ vnikli skalníci (dělníci v lomu, lamači) mistr Karel Mareš, František Štěpán, Jiří Jiránek a Karel Chvojka. Nacházela se ve stěně lomu jen pár desítek metrů od vchodu odedávna známé Ztracené sluje (zvané též Bábina), úkrytu pastevců, tuláků a snad i různých nekalých živlů. Shodou okolností právě v té době v ní kopali pro badatele Českého krasu Jaroslava Petrboka (69) sondy jeho chlapi Radvan Horný (18), Ivo Chlupáč (19) a Jiří Kovanda (15). A jak už zde bylo zvykem, oznámili skalníci svůj objev právě Petrbokovi. Během několika dnů jeho chlapi propojili Bábinku průkopem s nově objevenou chodbou, a skalník Štěpán se v ní do prokopal do dávno zapomenutých prostor s jezírkem.

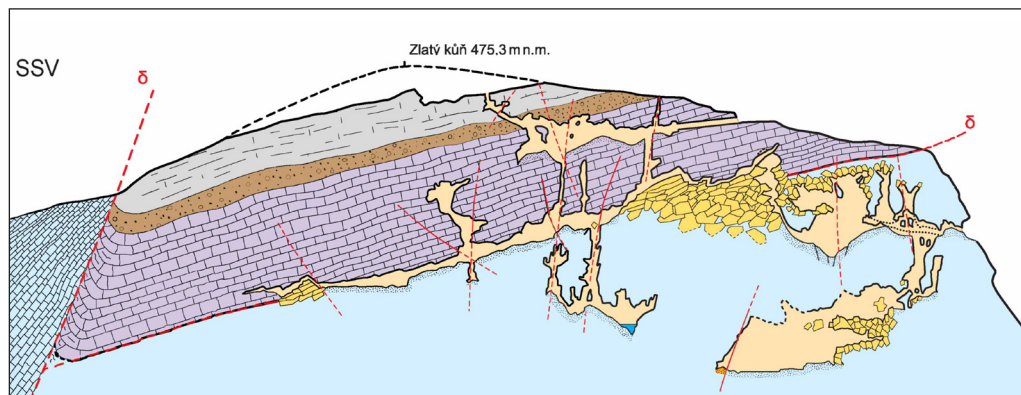
Dne 15. října skalníci Karel Mareš, František Štěpán, Jiří Jiránek, Karel Chvojka (a dle některých svědků také Duha) rozšířili v závalu v severní stěně nové chodby škvíru s průvanem a pronikli do první velké části Koněpruských jeskyní – dnešní Staré chodby s Letošníkovou propastí, Kuklova dómu a při zpáteční cestě stranou také Marešovu síň s pěknou krápníkovou výzdobou. Pod komínem u propasti našli shnilé dřevo, skleněný a kostěný korál, střepy středověkých nádob, zvířecí kosti, uhlíky a kus vydlabaného špalku se zbytky měděných střížků. Někdo tu již byl před nimi.

Průzkumu jeskyně se s lomaři ujal Jaroslav Petrbok a členové Krasové sekce Přírodovědeckého klubu Univerzity Karlovy (později Krasové sekce Společnosti Národního muzea) vedeni Jiřím Kuklou (20). Nálezy putovaly do Národního muzea a jeskyním se začalo říkat Petrbokovy.

Nastalo období velkých objevů

18. října se spustil Kukla do propasti a v hloubce okolo 30 m našel lidské šlépěje. O dva dny později se však při slanění z posledních pár metrů zřítel asistent Geografického ústavu Univerzity Karlovy Vlastimil Letošník a při jeho záchraně byly stopy zničeny. Propasti zůstal název Letošníkova. Po nehodě už správa lomu povolila přístup do jeskyní pouze odborníkům.

5. listopadu (podle Stárky až 6. listopadu) u Letošníkovy propasti Kukla, Jan Budák a Petr Batík rozšířili malý otvor s průvanem, ale těsnou plazivkou prolezl jen dvanáctiletý Petr. Objevil dómy Nové jeskyně (dnes už název není používán) – U strážce (dnes Petrbokův) a Petrův.

Severojižní řez Zlatým koněm s vyjádřením geologické stavby devonských vápenců a třemi patry Koněpruských jeskyní. Foto Josef Mottl

Svah pod komínem v Proškově dómu, místo hlavních archeologických nálezů. Foto Alexandr Komaško

Mohl jít dál, ale protože byl sám, disciplinovaně se vrátil. Až o týden později se podařilo skupině Jiřího Kukly objevenou plazivku rozšířit i pro objemnější jeskyňáře, proniknout do následujícího Pustého a Hlavního dómu (dnes Proškova) a učinit také první archeologické nálezy.

Jak bylo v lomech zvykem, těžbou odkrývané jeskyně byly vždy před následným zničením vítaným cílem sběratelů přírodnin (tentokrát už jim padla za oběť část krápníkové výzdoby Marešovy síně). Nalezené krápníky, krystaly, zkameněliny,

případné kosterní nálezy či jiné pozoruhodnosti vždy také skalníci schovávali pro „profesora“ Petrboka (většinou za paklík tabáku), který lomy často obcházel. Také tentokrát těžba nekompromisně postupovala a stejný osud hrozil i novým jeskyním. Zatímco jeskyňáři pokračovali v odkrývání a prvním mapování nových prostor, Petrbok vyzval skalníky a Kovandu s jeho matkou, aby z jeskyní zachraňovali, co se dá. Týkalo se to zejména četných kostí, ležících na povrchu suťového kuželu pod komínem v Hlavním dómu. Dne 15. listopadu zde mistr Mareš našel lebku

Krápníkové Varhany, tradiční propagační obrázek Koněpruských jeskyní. Foto Alexandr Komaško

srstnatého nosorožce, kterou těsnými plazivkami Kovanda pronesl na povrch. O dva dny později s množstvím dalších kostí opatrně vynesl Mareš Kovandovu rádiovku s jeho nálezem rozšlápnuté zadní části lidské lebky.

4. prosince vylezl Kukla se slečnou Zárubovou čtrnáctimetrovým komínem ze Staré chodby do svrchního patra a objevil tam pozůstatky středověké mincovny.

Byl nejvyšší čas jednat o záchranu jeskyní. Proto se 6. prosince za vedení Kukly sešel Krasový komitét při Čsl. národní radě badatelské a bylo dohodnuto nepokračovat v těžbě ve stěně s objevným vchodem. Pověřil Státní archeologický ústav sestavením komise odborníků a zainteresovaných složek ke stanovení dalšího postupu. Komise se pod vedením ředitele archeologického ústavu akademika Jaroslava Böhma sešla dne 18. prosince na Zlatém koni a pověřila výzkumem jeskyní Státní archeologický ústav, Ústřední ústav geologický a Krasovou sekci Společnosti Národního muzea.

Petrbok již ke spolupráci přizván nebyl. Nálezy, které donášel do Národního muzea, musel předat svému žákovi, archeologovi Františku Proškoví. Nesl to těžce, ale jeho metody výzkumu už noví badatelé nehodlali snášet. Když

byl v prosinci 1950 z Hlavního domu proražen na povrch jeden z komínů a lépe tak jeskyně zpřístupněna pro výzkum, sestoupil Petrbook se svými spolupracovníky do jeskyně naposledy.

Archeologický výzkum a jeho výsledky

Archeologický výzkum František Prošek zahájil ještě koncem roku 1950 a dokončil jej roku 1952. Podíleli se na něm zejména paleontolog Zdeněk Hokr, geolog Jiří Kukla, paleontolog Oldřich Fejfar a antropolog Emanuel Vlček. V návaznosti na první nálezy z průběhu objevů se Prošek zaměřil zejména na Hlavní dóm, paleontologové pak také na všechny kosterní nálezy i z ostatních, převážně centrálních částí jeskynního systému. V různém početním zastoupení byly nalezeny pozůstatky následujících druhů – srstnatý nosorožec, kůň, jelen, vlk, kamzík, koza, jeskynní hyena, medvěd, zajíc, svišť, netopýr, hraboš, plch a další hlodavci, měkkýši stáří 10 tis. až 1,5 mil. let.

Nejvýznamnějším nálezem však byly lidské pozůstatky – dolní čelist, zlomky nadočnicové a týlní části lebky, zlomky pravé i levé jařmové kosti, zlomek žebra, krční a tři hrudní obratle. Zprvu převládal názor, že se jedná o více jedinců, později se prokázalo, že náleží jediné ženě. Patrně jejími pohřebními milodary byly tři kamenné nástroje (křemenný úštěp se stopami retuše a dva úštěpy z metamorfované liteňské břidlice), provrtaná ulita mořského mlže (z náhrdelníku) a úštěp silné duté kosti s vrubem. Hrob ženy se patrně nacházel v sedimentech v podpovrchové části komína, odkud se postupně propadl do jeskyně. I přes nápadné archaické rysy lebky se dlouho nedařilo určit její stáří. Až v roce 2023, díky aktivitě antropologů Petra Velemínského a Jaroslava Brůžka, se v Institutu Maxe Plancka v Jeně podařilo pomocí analýzy DNA prokázat, že žena žila na Zlatém koni před min. 45 tis. lety, její předek se smísil s neandrtálci před dalšími 2–3 tis. lety a náležela k vymřelé větvi anatomicky moderního člověka. Je jedním z nejstarších euroasijských obyvatel po expanzi z Afriky. Nález je jedinou dochovanou, téměř úplnou lebkou z té doby, světovou senzací.

Rekonstrukci lebky a následně celé podoby pravěké ženy provedly Rebeka Rmoutilová a Francouzka É. Daynés. Podle zveřejněných dat ji zopakoval také brazilský 3D designér Cicero Moraes.

Pokračování objevů

V lednu 1951 odkryl bagr při nakládání vápence v patě stěny Houbova lomu 11 m hluboký komín do třetího, spodního patra jeskyní. Pevnější přímé, vysoké chodby v koněpruských vápencích zde provází řada malých síněk s unikátní výzdobou sklovitých excentrických krápníků. Aby nebyla cenná výzdoba zničena, byl komín po průzkumu a zmapování jeskyně opět zakryt a na dlouhou dobu záměrně zapomenut.

17–18. února 1951 objevil Zdeněk Březina ve středním patře velmi těžko přístupné prostory Březinových síní.

10. srpna 1951 byl konečně nalezen a otevřen původní penězokazecký vchod do Mincovny. Je to jen malé skalní okno ve zbytku středověkého lůmku na návrší Zlatého koně. Bylo zakryto kamenem jen pár decimetrů pod travnatým povrchem.

8. září 1951 při čištění stěny Houbova lomu v místech, kde dosud těžba pokračovala, objevil lamač Bartoníček otvor, který s Marešem a Štěpánem rozšířili, a prostornou chodbou pronikli kolem krápníků Věčné touhy až k útvaru nazvanému Varhany. Jeskyňáři poté pokračovali plazivkou od Varhan až do síně U labutě a celou jeskyni nazvali podle data objevu Záříjová.

22.–23. prosince Stárka, Kukla a Batík ještě prokopali dlouhou, těsnou plazivku od Varhan až do síně, kterou logicky nazvali Vánoční.

Když byla posléze Záříjová jeskyně spojena krátkým průkopem s Marešovou síní, byly na dlouhou dobu dokončeny velké objevy Koněpruských jeskyní.

Výzkum Mincovny

V letech 1953–1956 uskutečnili Pavel Radoměský a Antonín Hejna archeologický výzkum svrchního patra jeskyní a prokázali zde existenci středověké penězokazecké dílny. Úprava jeskyně, nálezy ohnišť, pece, keramických nádob a kahanců, zbytků mincovního štoky, odstřížků měděných plechů (cissury), neklopovaných kotoučků (střížků), zmetků falešných mincí, razidla (nebo průbojníku?) aj. prokazovaly, že cca po roce 1469 za vlády Jiřího z Poděbrad byly v jeskyni tajně raženy falešné drobné mince, nazývané též husitské haléře. Střížky byly vyráženy z měděného plechu na krytí střeš, máčením v amalgámu stříbra a žiháním v ohni postříbřeny a následně jednorázově

Odstřížky měděného plechu z Mincovny na Zlatém koni, zbytky po výrobě falešných mincí. Foto Alexandr Komaško

Objevitelé Koněpruských jeskyní – lamači Štěpán, Mareš, Jiránek a Chvojka před budovou Koněpruských jeskyní v roce 1960. Foto archiv Správy jeskyní ČR – kopie

raženy dvojocasým českým lvem obklopeným perlovcem. Celková produkce je odhadována na 5–10 tis. kusů.

První použití průbojníku v 15. stol. v našich zemích (státní mincovna střížky ještě vystřihovala), vysoká kvalita oceli průbojníku (nebo razidla?), jaká nebyla dosud z té doby známa, i první nález kompletní osmidílné sady drobných závaží z kuliček masku dokládá mimořádný význam tohoto nálezů.

Zpřístupnění jeskyní veřejnosti

Bylo rozhodnuto o zpřístupnění středního a svrchního patra jeskyní veřejnosti. V roce 1958 byly dokončeny všechny podklady a n. p. Stavby silnic a železnic (dříve Baraba) zahájily zpřístupňovací práce. Dne 2. srpna 1959 byly jeskyně veřejnosti otevřeny ve zkráceném okruhu, následující sezónu od 2. května 1961 již byla návštěvní trasa uzavřeným okruhem. Investor, Okresní národní výbor v Berouně, zřídil organizaci Středisko krápníkových jeskyní na Zlatém koni u Koněprus. Průzkum a výzkum jeskyní už nepokračoval, jeskyňáři je směli navštívit pouze jako návštěvníci.

Následujících několik roků správa jeskyní ve své režii vždy mimo sezónu pokračovala v dalších úpravách jeskyní, betonáži chodníků a ploch

a prodloužení návštěvní trasy do Staré chodby a k Labuti.

Poslední velké objevy

Až v roce 1962, po personálních změnách ve vedení správy jeskyní, bylo možné vrátit do Koněpruských jeskyní speleologický průzkum. Při správě jeskyní (později v rámci Vlastivědného klubu Okresního muzea v Berouně) zahájil činnost Speleologický kroužek Český kras, vedený autorem článku, který společně s členy Krasové sekce obnovil na Zlatém koni prolongační práce.

V únoru 1962 jeskyňáři znovu našli a otevřeli zapomenutý komín do Spodního patra a prokopali již zanesenou plazivku do jeho hlavních prostor. I když se podařilo najít neprůlezná spojení s nedalekou Slávovou propastí v Houbově lomu, žádné místo spodního patra nedávalo naději na pokračování. Proto se v průběhu 1. jeskyňářského tábora na Zlatém koni Pavel Nosek zaměřil na pukliny a komíny ve vysokých stropích prostor. Dne 23. července 1965 uvolnil vysoko ve stropě Hlavní chodby několik zaklíněných kamenů a otevřel přístup do neznámého komína. O den později jím spolu s autorem článku vylezli až na úroveň středního patra, objevili dnešní Novou jeskyni s chodbou U stalagmitu mešity a vedení paprskem světla se prokopali na povrch ve stěně lomu. Prvního září téhož roku se Nosek, veden průvůdčem, prokopával plazivkou do Síně trosek, Pekla

a největšího domu Nové jeskyně – Kavárny. Bylo jisté, že tyto prostory se nachází už poblíž Březinových síní, odděluje je však rozsáhlý zával mohutných balvanů a skalních bloků ze zřícených stropů.

20. února 1966 členové kroužku pod vedením Březiny, Noska a autora článku uvolnili mezi bloky závalu těsné průlezy a prostoupili spojení mezi Kavárnou v Nové jeskyni a Březinovými síněmi Středního patra. Spojovací „cestu“ hledaly a postupně uvolňovaly dvě pracovní skupiny proti sobě. Tímto historickým okamžikem vyvrcholily objevy Koněpruských jeskyní. Všechna tři patra byla propojena do systému o celkové délce 2 050 m a hloubce 70 m.

Co dál?

Světový význam nálezů lidských pozůstatků přímo volá po obnovení archeologického výzkumu. Také větší pozornost minerálnímu obsahu jeskyní, jeho sukcesi a genezi, zejména v souvislosti s dokumentací a výzkumem dutin postupně odkrývaných ve Velkolomu Čertovy schody, nabízí nové poznatky o vývoji Českého krasu. Pro speleology je na Zlatém koni a jeho okolí také ještě dost bílých míst. Je více témat, která by mohla být výzvou pro příslušné odborné instituce a jejich badatele. Sama Správa jeskyní ČR by mohla být iniciátorem a následně i tím, kdo nové poznatky zprostředkuje veřejnosti v rámci svého edukačního poslání. ■